

Yayın Geliş Tarihi: 02.09.2020
Yayına Kabul Tarihi: 16.11.2020
Online Yayın Tarihi: 31.12.2020
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.789312

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 22, Sayı: 4, Yıl: 2020, Sayfa: 1403-1425
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

SIRP-BULGAR GÜMRÜK BİRLİĞİ, DOMUZ SAVAŞI VE OSMANLI DEVLETİ

Mehmet ÇETİN*

Öz

Gümrük birliği, ekonomik entegrasyon sürecinin önemli bir aşamasını teşkil etmektedir. Kuramsal açıdan gelişimi 20. yüzyılın ortalarından itibaren ve ekonominin entegrasyon teorisi bağlamında olmakla birlikte pratikte gümrük birliği uygulamalarına 19. yüzyılda da rastlanılabilmektedir. Gümrük birliğinin ilk örnekleri ekonomik olmaktan ziyade politik işbirliğini öngörmektedir. Sırp ve Bulgar devletleri arasında 20. yüzyılın başlarında gerçekleştirilen gümrük birliği girişimi, neden olduğu eko-politik sonuçlar ile önemli bir örnek niteliğindedir. Söz konusu gümrük birliği girişimi, dönemin konjonktürü bağlamında değerlendirildiğinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve 1906 yılında Sırp Devleti'ne ambargo uygulanması ile takip eden dönemde Domuz Savaşı olarak adlandırılacak bir ticari çatışmayı başlatmıştır. Bu çalışmada Sırp ve Bulgar devletleri arasındaki gümrük birliği girişiminin iktisadi arka planı ve nitelikleri, birincil kaynaklardan hareketle açıklanmakta ve Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaşı'nın işareti olarak gösterilen kutuplaşma sürecinin eko-politik boyutları, Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Osmanlı Devleti ekseninde değerlendirilmektedir. Elde edilen bulgular ülkelerin ekonomik ve politik çıkarları çerçevesinde kısa süreli ve değişken ittifaklar oluşturdukları yönündedir.

Anahtar kelimeler: Gümrük Birliği, Domuz Savaşı, Osmanlı Devleti, Balkanlar

SERBIAN-BULGARIAN CUSTOMS UNION, THE PIG WAR AND THE OTTOMAN EMPIRE

Abstract

The customs union is an important stage of the economic integration process. Although its theoretical development began from the middle of the 20th century within the context of economic integration theory, customs unions can be come across in practice in the 19th century. The first examples of the customs union envisage political cooperation rather

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Çetin, M. (2020). Sırp-Bulgar gümrük birliği, Domuz Savaşı ve Osmanlı Devleti. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (4), 1403-1425

* Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0002-6954-0908, mehmet.cetin@deu.edu.tr

than economics. The initiative to establish a customs union between Serbia and Bulgaria in the early 20th century is an important case with its eco-political consequences. The aforementioned initiative was evaluated as a threat by the Austro-Hungarian Empire when evaluated in the context of the conjuncture of the period and started a commercial conflict that would be called the Pig War in the following period with the imposition of an embargo on Serbia in 1906. In this study, the economic background and the characteristics of the customs union initiative between Serbia and Bulgaria are explained with reference to primary sources and the eco-political dimensions of the polarization process which is shown as the prognostication of the Balkan Wars and WWI, are evaluated in the axis of the Austro-Hungarian Empire, Serbia and the Ottoman Empire. The findings indicate that the countries formed short-term and changeable alliances within the framework of their economic and political interests.

Keywords: Customs Union, the Pig War, the Ottoman Empire, Balkans.

GİRİŞ

Ekonomik entegrasyon sürecinin önemli bir parçası olan gümrük birliği, dış ticaret alanındaki serbestleşme eğiliminin bir sonucudur. Bu bağlamda gümrük birliği, kendi aralarındaki ticareti geliştirmek isteyen ülkelerin, ticarete konu olan mallara uyguladıkları gümrük tarifeleri ve miktar kısıtlamalarını kaldırarak; ticareti serbestleştirmeleri ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulamalarıdır (Seyidoğlu, 1992, s. 319). Gümrük Birliği Teorisi'ni ilk defa geliştiren Viner (1950)'e göre gümrük birliğinin tam ve sorunsuz işleyebilmesi için taraf ülkelerin karşılıklı ticaretlerinde tarife, vergi ve kotaları tamamen kaldırmaları, üçüncü ülkelerle yapacakları ticarete ortak bir gümrük tarifesi belirlemeleri ve gümrük gelirlerinin uygun bir şekilde tahsis edilmesi gerekmektedir (Viner, 1950, s. 5). Böylece birlik kurmak, taraf ülkelerin ticaretten elde edecekleri kazanımları arttırırken, üçüncü ülkelere karşı birliğin gücünün korumasını da mümkün kılarak hem rekabet hem de ticari gelir üstünlüğünün elde edilmesini sağlamaktadır (Çak & Çak, 2007, s. 12).

Gümrük birliğinin ekonomik etkileri, temelde kaynak dağılımı üzerinde görülmektedir. Kaynak dağılımı etkisi, statik etkiler ve dinamik etkiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gümrük birliğinin statik etkileri, birlik içerisindeki ülkelerin ticaret hacminin genişlemesi şeklinde kendisini gösteren ticaret yaratıcı etki, birlik dışında kalan ülkelerle yapılan ticaretin daralması şeklinde kendisini gösteren ticaret saptırıcı etki ve dış ticaret hadleri etkisinden oluşmaktadır. Bu etkiler kendisini işgücü, sermaye stoku ve teknolojinin sabit olduğu varsayımı altında göstermektedir (Yıldırım & Dura, 2007, ss. 142, 145; Çınar, 2004, s. 74). Ticaret etkileri haricindeki etkilerin büyük bir kısmı, gümrük birliğinin dinamik etkilerini meydana getirmektedir. Bunlar, ilgili ülkenin uluslararası alandaki rekabet gücü, teknolojik gelişimi, kaynak dağılımı, ölçek ekonomileri ve yatırımları üzerinde etkilidir. Bu unsurlar zaman içinde oluşmakta ve ülkenin milli gelirini, kalkınma hızını ve

nihayetinde ekonomik refah düzeyini doğrudan etkilemektedir (Nart, 2010, s. 2874; Seyidoğlu, 1999, ss. 211-212).

Gümrük birliğine ve gümrük birliğinin statik ve dinamik etkilerine ilişkin görüşler, 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Buna karşılık pratikte gümrük birliği oluşturma deneyimleri kendisini önceki yüzyıllarda da göstermiştir. 19. yüzyılın en önemli gümrük birliği oluşumu, 1833 yılında teşkil edilen ve Alman bölgelerinin ekonomik birliğini sağlayan Zollverein'dir. Zollverein'in aynı zamanda Alman ulusal birliğini sağlamadaki önemi göz önünde bulundurulduğunda gümrük birliği uygulamalarının bir ekonomi politikasının olduğunu da kabul etmek gerekir. Nitekim Zollverein'in oluşumunda da Prusya'nın siyasi ve ekonomik yayılmacılığının etkisi olmuştur. 1840'lı yıllarda Belçika ile Fransa arasındaki gümrük birliği görüşmelerinde Fransa'nın hedefleri politik iken Belçika'nınki ise daha ziyade ekonomik olmuştur (Viner, 1950, ss. 106-108). 20. yüzyılın başında Sırbistan ile Bulgaristan arasında imzalanan politik ve askerî ittifak anlaşması ile uzun vadede gümrük birliği oluşturulmasına yönelik girişimin arka planında da Balkanlar'daki eko-politik konjonktürün belirgin bir etkisi bulunmaktadır. 19. yüzyılda bölge, Doğu Sorunu bağlamında diplomatik tartışmaların odağında yer almaktadır. Tüm büyük Avrupalı güçlerin dâhil olduğu bu süreç, I. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar süregelen en önemli diplomatik sorun olmuştur. Balkan ulusları ise bu süreçte gerekli sermayenin, kaynakların ve deneyimin yokluğunda ve destek gereksinimi içerisinde herhangi bir hegemon gücün bir diğerini ikame etmesine, ilhak ve hükümranlık kurma yönlü dış müdahalelere karşı mücadele etmişlerdir (Jelavich, 1993, ss. X-XII).

Bu çalışmada Balkanlar'daki eko-politik kutuplaşma sürecinin önemli bir bileşenini teşkil eden Sırp-Bulgar gümrük birliği girişimi ve bunun sonucunda Sırbistan ile Avusturya-Macaristan (İkili Monarşi) arasında ortaya çıkan ve Domuz Savaşı olarak da bilinen tarife savaşı, I. Dünya Savaşı öncesindeki süreçte egemen olan konjonktür üzerinden değerlendirilmektedir. 1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı'nın uzun vadeli etkilerini yansıtan bu olaylar dizgisi, savaş sonrasında Balkan devletlerinin bağımsızlığını kazanması, Bosna ve Hersek'in Avusturya tarafından ilhakı, Makedonya meselesi gibi oldukça derin bir sorunlar yumağından meydana gelmektedir. Balkan Savaşları ve akabinde I. Dünya Savaşı'ndaki ittifak oluşumlarının da arka planını meydana getiren bu olaylar dizgisi, Osmanlı Devleti'ni de yakından etkilemiştir. Çalışmanın takip eden bölümünde öncelikle Sırp-Bulgar politik ve askerî ittifak anlaşması ve bunun uzantısı olan gümrük birliği girişiminin eko-politik arka planı ele alınacaktır. Ardından ilgili gümrük birliği girişiminin detayları ile Sırp-Bulgar ittifakının ifşa olmasının sonucunda ortaya çıkan tarife savaşına yer verilecektir. Müteakip bölümde ise Osmanlı Devleti'nin bu süreç içerisindeki konumu değerlendirilecektir. Son bölümde ise sonuç yer almaktadır.

SIRP-BULGAR TİCARET İTTİFAKININ ARKA PLANI

Balkan devletlerinin ekonomileri, yüzyıllar boyunca onları hâkimiyetinde tutan Osmanlı Devleti'nin ekonomik gerilemesinden çok yoğun bir biçimde etkilenmiş ve tabii bir sonuç olarak bu devletlerin ekonomisi de hızlı bir gerileyiş içerisine girmiştir. Bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra da devam eden bu gerileyişe karşı modern ekonomik işbirlikleri oluşturmak bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır (Quatert, 2000, s. 71). Berlin Kongresi'nin ardından bağımsızlığına kavuşan Balkan ülkeleri, takip eden dönemde Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik ekseninden çıkarak; diğer bölgesel güçlerin yoğun politik ve ekonomik müdahalesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu anlamda bağımsızlık sürecinde destek sağlayan emperyal güçler, bağımsızlığın kazanılmasının ardından kendi çıkarları çerçevesinde Balkan ülkelerini yönlendirmeye başlamışlardır.

Balkan ülkelerinden bu çalışmada merkezi bir öneme sahip olan Sırbistan, Berlin Kongresi'nin sonucunda bağımsızlığının tanınmasında kendisine politik destek sağlayan Avusturya-Macaristan ile ticari ve askerî bağımsızlık anlamında uzun vadede yol açtığı kısıtlar nedeniyle oldukça kırılabilir ticari bağlar kurmuştur. Bu iki devlet arasında 1881 tarihinde ortak bir dış politikanın izlenmesi ve 1882 yılında ise Avusturya mamul mallarının diğer ülkelere göre %50 daha düşük bir tarife ile Sırbistan'a ihraç edilmesi ve karşılığında ise Sırp domuzlarına ve kurutulmuş meyvelerine özel avantajlar sağlanması konusunda bir anlaşma imzalamışlardır. Böylece Avusturya-Macaristan, Sırp ürünleri için münhasır bir pazar haline gelmiş; Sırp tarımı, Habsburg pazarlarına bağımlı hale gelirken, sanayisi ise tıkanmıştır (Stavrianos, 1958, ss. 455-456; Fay, 1930, s. 356). 1890 gibi ileri bir tarih için Sırbistan'ın canlı hayvan ve zirai ürün ihracatından elde ettiği gelirin %95,7'si Avusturya-Macaristan'dan sağlanmaktadır. İlgili ihraç mallarının Sırbistan'ın toplam ihracatı içerisindeki oranı %75'tir (Foreign Office No. 1046, 1892, ss. 13-14). Avusturya-Macaristan kendisinin izni olmaksızın üçüncü taraflarla anlaşma yapılmasını engelleyerek Sırbistan'ın ekonomik ve siyasi özgürlüğünü baskı altına almış; bir anlamda Sırbistan, bağımlı bir Habsburg uydusuna dönüşmüştür (Stavrianos, 1958, s. 456).

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu Sırbistan'ı sürekli bir kontrol altında tutmaya iten nedenlerin başında Sırbistan'ın, Avusturya-Macaristan monarşisi altında yaşayan Sırp ve Hırvatlarla sahip olduğu etnik bağların, Avusturya için bir tehdit oluşturması yer almaktadır (Armaoğlu, 1999, ss. 613-626). 1903 yılında Sırbistan üzerindeki Avusturya-Macaristan nüfuzunu etkileyen önemli bir gelişme meydana gelmiş ve Viyana taraftarı Obrenovic hanedanı, kanlı bir darbe ile yerini Karageorgevic'e bırakmıştır. Bu tarihten itibaren Sırbistan'ın dış politikası, Fransa ve Rusya eksenine kaymış; Sırbistan, oldukça şiddetli bir anti-Avusturya politikası takip etmeye başlamıştır (www.britannica.com, 2020).

Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki ticari ilişkilerin bozulmasında İkili Monarşi'nin Macar tarafının ve zirai çıkar çevrelerinin çok yoğun etkisi

olmuştur. O döneme kadar uygun bir depolama sisteminin yokluğu ve düzenli işleyen bir pazar ihtiyacı nedeniyle Sırbistan, canlı hayvan ihracatı için Peşt (Steinbruck) pazarına tamamen bağımlı olmuştur (Foreign Office No. 534, 1889, s. 22). Avusturya, kendi ülkesine yapılan domuz ihracatının bir kısmını Almanya'ya ihraç etmekte olduğundan, Macar ve Sırp domuz üreticileri arasında ciddi bir menfaat çatışması yaşanmamıştır. Ancak 19. yüzyılın son otuz yılında hayata geçen Macar Tarım Devrimi'nin Sırp ticaretinin bu dalını yok ederek; Monarşi'yi net bir domuz ihracatçısı yapması ve 19. yüzyılın sonlarına doğru Alman pazarının kapanma ihtimalinin ortaya çıkması, Macaristan'da domuz fiyatlarını düşüşe geçirmiş ve Macar yetkililerin Sırp domuz ihracatına müdahale edilmesi için Viyana üzerinde baskı kurmasına neden olmuştur (Palairat, 1977, ss. 597-598; Lampe ve Jackson, 1982, ss. 175-176). Bu süreçte Macar sığır yetiştiricileri domuz vebası, ayak ve ağız hastalıkları gibi sağlık sorunlarını gerekçe göstererek; Macar sınırlarını Sırp hayvanl ihracatına sık sık kapatmışlardır (Foreign Office No. 534, 1889, s. 22). 19. yüzyılın son on yılına girerken domuz ihracatı, Macaristan'ın gerçekleştirdiği ihracatın %8-10 arasında değişen bir oranını ve toplam hayvan ihracatı ise yaklaşık %13-15'ini meydana getirmektedir. Bu anlamda ilgili sektörün ve sektörel çıkarların korunması Macaristan için büyük bir öneme sahiptir (Foreign Office No. 710, 1890, ss. 1-15).

Benzeri himayeci uygulamaların sıklaşması üzerine Sırbistan, henüz Domuz Savaşı başlamadan önce alternatif arayışına başlamıştır. Sırbistan'ın savaş öncesinde başvurduğu ve Avusturya-Macaristan'a olan ticari bağımlılığını azaltmayı amaçlayan bir girişim, Peşt üzerinden Avrupa'nın diğer ülkeleri ile olan ticaret hacmini arttırmak olmuştur. Bu doğrultuda Marsilya ile doğrudan temas kurma girişiminde bulunmuşlarsa da bu girişim akim kalmıştır. Zira Almanya, Fransa ya da İtalya pazarları ile kurulacak doğrudan temaslar için Avusturya-Macaristan'nın izni gerekmektedir. Fakat Monarşi, Sırbistan'ın Avusturya'nın demiryollarını kullanarak bu pazarlara erişimine onay vermemiştir. Bunun üzerine Sırplar, Avusturya-Macaristan yönetiminin domuz ticaretini engelleyici politikalarını ve sağlık kriterlerini aşabilmek için domuzu canlı olarak değil, et, sosis ve jambon halinde işleyecek tesisler kurmuştur (Foreign Office No. 1685, 1896, ss. 20-21).

1903 yılında Belgrad'da gerçekleşen kanlı darbe ile Rus yanlısı I. Petr'in Sırp tahtına geçmesi ve Rusların Uzak Doğu'da Japon savaşı ile meşgul olması, Sırp hükümdarına Habsburglar ile olan ve Domuz Savaşı adı verilen çekişmede Bulgarlar ile işbirliği yapma şansı vermiştir (Hupchick, 2002, s. 311). Sırplar, Avusturya-Macaristan ile yeni bir ticaret anlaşmasının imzalanması yolundaki görüşmelerin tıkanması üzerine Bulgarlar ile yakınlaşmayı tercih etmiştir (Mouzelis, 1876, ss. 92-93; Shaw & Shaw, 1977, ss. 160-161). Sırplar ve Bulgarlar din, dil, yaşam biçimi ve tarihsel deneyim itibarıyla oldukça yakın bağlarla bağlıydılar. Yüzyılın dönümünde iki geri kalmış tarım devleti, ekonomilerini modernize etme, özgürleştirme ve büyük güçlerin kontrolünden ve karşı konulmaz müdahalelerinden kısmen de olsa kurtulma

gibi benzer baskılarla karşı karşıydılar (Rossos, 1981, s. 365). 93 Harbi sonrasında Bulgarların temel amacı hükümsüz kalan Ayastefanos Antlaşması'nda belirlenen sınırlara erişmek olmuştur. Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasında en büyük destek Rusya'dan gelse de bağımsızlık sonrası süreçte Bulgarların başka bir devletin hâkimiyeti altına girmek istememeleri, Ruslar ile olan ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Nitekim sonradan Makedonya konusunda Ruslarla yaşanan anlaşmazlık Bulgaristan'ın I. Dünya Savaşı'nda Ruslara karşı mücadele eden tek Balkan Devleti olmasına da yol açmıştır (Karal, 1983, ss. 68, 152; Stavrianos, 1958, ss. 432-441; Hupchick, 2002, ss. 287, 474). 20. yüzyılın başında Sırp, Avusturya ile yaşadıkları çatışma sürecinde Bulgaristan ile bir politik ve askerî bir ittifak anlaşması imzalamışlardır. Bu anlaşma ile iki ülke arasında serbest ticaret kurulmuş; iki ülke vatandaşlarının birbirlerinin topraklarında çalışmasına ve yaşamasına izin verilmiştir. Keza ittifak anlaşmasının uzantısı olarak 1917 yılında Sırbistan ile Bulgaristan arasında bir gümrük birliğinin kurulması öngörülmüştür. Bu anlaşmanın Balkanlarda Avusturya'nın nüfuzunu kırarak güçlü ve birleşik bir Sırp-Bulgar devletine yol açacağı düşünülmüştür (Stavrianos, 1958, s. 456).

20. yüzyılın başlarında Avusturya-Macaristan ve Rusya, Balkanlarda hayati çıkarları olan iki büyük güç durumundadır. Fakat iki rakibin Balkan politikalarındaki müdahale araçları birbirinden farklıdır. Rusya, Slavları bağımsız yapmak için büyük bir beşeri ve maddi kaynak harcamasında bulunurken; bunun meyvelerini bölgede yeni kurulan devletlerin kendi iç çelişkileri nedeniyle toplayamamıştır. Avusturya-Macaristan, ticaret anlaşmaları kadar demiryolu ağları ile ekonomik üstünlük kurabilmek için daha ihtiyatlı ve sabırlı bir yol izlemiştir. Güneydoğu Avrupa'nın küçük devletleri, Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın yabancı politika planlarına güvenmişler ve onların çıkarları çerçevesinde hareket etmişlerdir. Coğrafi sınırların genişlemesi bu devletler için temel politika olmuş ve milliyetçilik ilkesi kolaylıkla çatışma yaratabilmiştir. Büyük güçler krizleri, politik rejimleri değiştirerek yahut keskin sınırlar çizerek aşabilmişlerdir (Cotirlet, 2016, s. 69).

I. Dünya Savaşı öncesinde Balkanlarda meydana gelen her türlü ittifak arayışı, doğal bir süreç olmaktan ziyade büyük bir gücün yoğun yönlendirmesi altında oluşturulmuştur. Bu büyük güçlerin en önemlilerinden biri de şüphesiz Rusya'dır. 1904-05 tarihlerindeki Japon mağlubiyetinin ardından Rusya, gözünü tekrar Balkanlara çevirmiş fakat bu sahada Avusturya-Macaristan gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. Rusya, Habsburgların daha ileri gitmesini engelleme konusunda kararlı olsa da bunu yapacak askerî güçten mahrum olduğundan, alternatif yollar ile Balkan devletlerini birbirine bağlama çabasında olmuştur. Bosna krizinde çıkarları kalıcı bir biçimde zedelenecek Sırbistan, Habsburglarla işbirliği yapan Bulgaristan'ın tavrından memnun olmamakla birlikte Bulgarlarla işbirliği yapmak zorunda kalmıştır. Rusya'nın esas dış politikası da Balkanlardaki Habsburg ilerleyişine karşı bir Balkan ittifakı oluşturmaktır (Crampton, 2007, ss. 179, 192). Rusya sadece Avusturya-Macaristan'a değil aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne de karşı olacak şekilde Balkan ittifaklarını geliştirme gibi yeni bir süreç başlatmıştır. Sonuçta

Balkan Ligi'nin yaratılmasına yol açan bu yeni politika safhası, Doğu Avrupa'daki dengelerin bozulmasına ve Birinci Balkan Savaşı'nın başlamasına neden olmuştur (Valtchev, 2007, s. 1).

SIRP-BULGAR GÜMRÜK BİRLİĞİ GİRİŞİMİ VE DOMUZ SAVAŞI

1903 yılında Rusların Uzakdoğu'ya yönelmeleri üzerine Sırp, alternatif bir müttefik arayışına başlamış ve 30 Mart 1904'te Bulgaristan ile birincisi kültürel ve ekonomik konularda hükümler içeren dostluk ve ittifak anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın en önemli maddesi olan ilk maddesinde nihai bir gümrük birliğinin temelleri atılmaktadır. Bunu uygulamaya koymak amacıyla 22 Haziran 1905'te bir gümrük anlaşması müzakere edilmiştir. Sırp'ların Avusturya-Macaristan ve Bulgarların da Avusturya-Macaristan ve Osmanlı ekonomik kontrolünden kurtulmak amacıyla imzaladıkları bu anlaşma, Balkan Slavları arasındaki ittifakların ilk adımını ve Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ'ın Türkler ile bir savaşa tutuşmalarını sağlayacak karşılıklı anlaşmalar ağını olgunlaştıran Balkan ittifak sisteminin de temellerini meydana getirmiştir (Valtchev, 2007, ss. 64-67; Rossos, 1981, s. 399).

Bulgaristan'ı böyle bir gümrük birliğinin teşkili konusunda Sırbistan ile işbirliğine sevk eden nedenlere bakıldığında 1878 Berlin Kongresi'nin ardından bağımsızlığın kazanılması ile birlikte Doğu Rumeli, Bosna-Hersek ve Osmanlı Devleti'nin Bulgar gümrük politikasının dışına çıkması ve Bulgarların bu bölgelere ihracatının güçleşmesi ve Romanya ve Sırbistan'ın uyguladıkları yüksek gümrük tarifeleri ile kendi pazarlarını himaye etmeleri en önemli nedenlerdir (Abadjieff, 1910, ss. 59-67). Hem Bulgaristan hem de Sırbistan kuracakları ittifak ile daha büyük bir ekonomik birimin sahip olacağı avantajlara sahip olmayı; gelişmekte olan sanayilerini himaye ederken; komşularına ticari koşulları dikte etme gücünü de elde etmeyi amaçlamışlardır (Preshlenova, 2007, s. 8). Sırp-Bulgar gümrük birliği girişimine anlaşma hükümleri açısından bakıldığında her iki devlet de kendi emtiasının mübadelesi için ortak bir ticari alan meydana getiren bir gümrük birliği oluştursa da 1 Mart 1917 tarihine kadar mevcut ticaret tarifeleri devam ettirilecek ve her iki ülke de diğer ülkelerle bağımsız ticaret anlaşmaları imzalayabilecektir. Her iki ülkedeki mülk sahipleri ve kiracılar, ürettikleri malların işlenmesinde ve sığırların meralarda beslenmesi konusunda en geniş kolaylıklardan istifade edecek, hayvan kaynaklı salgın hastalıklarda her iki ülke de hayvan ithalatını yasaklayabilecektir. Birliğe üye ülkeler endüstriyel ürünler anlamında ürün fiyatlarının aynı olması durumunda üçüncü ülkelerin değil, birliğe üye ülkelerin mallarını tercih edecek ve Sırp-Bulgar ticaret trafiğinin geliştirilmesi adına her türlü kolaylığı talep edebilecektir (Kaiserlich und Königlich Ministerium Des Äußeren, 1906, ss. 7-12).

Uzun vadede Balkanların politik biçimini etkileyecek bir öneme sahip olması nedeniyle her iki ülke de anlaşmanın gizli kalmasını istemiştir. Bulgarların bu konudaki gerekçesi anlaşmanın açık bir biçimde 1878 Berlin Anlaşması'nın 8.

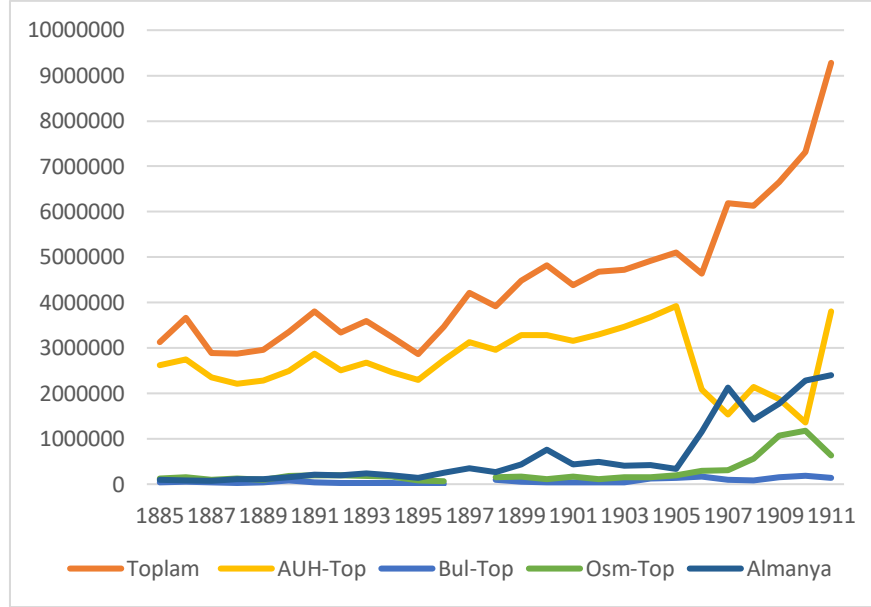
maddesi gereğince Bulgarların, Büyük Güçlerin onayı olmaksızın ticari anlaşmalar yapma yetkisinin olmaması ilkesini ihlal etmesidir. Sırlar ise ekonomileri üzerinde ciddi sonuçlar doğurabilecek şekilde Habsburg Monarşisi'ni kışkırtmaktan çekinmektedir (Merjanski, 2007, s. 65). Sırbistan için büyük bir sürpriz neden olacak şekilde Sofya, anlaşmayı henüz olgunlaşmadan, 1905 yılı Aralık ayında kamuoyuna duyurmuştur (Rossos, 1981, s. 399). Avusturya-Macaristan hükümeti bu anlaşmayı, Balkanlarda kendi lehine kurduğu ticari düzene aykırı gördüğü için kabul edilemez bulmuş; gümrük birliği anlaşmasında yer alan hükümlerin üçüncü ülkelerin dezavantajına olacak şekilde farklılık yaratması nedeniyle uluslararası sözleşme hukukuyla çeliştiğini ve üçüncü ülkelerin ürünlerinin farklı bir muameleye tabi tutulacak olmasının en çok kayırılan ülke prensibiyle uyuşmadığını ileri sürmüştür. İkili Monarşi, hâlihazırda birliğe üye ülkelerin üçüncü ülkelere karşı ayrı tarifeler belirleyebilmeleri ve müstakil ticaret anlaşmaları imzalayabilmeleri nedeniyle gümrük birliği kavramıyla bağdaşmayan bu anlaşmadan gümrük birliği ibaresinin çıkartılmasını istemiş ve talebinin kabul görmemesi durumunda iki ülke arasındaki anlaşmayı tanımayacağını belirtmiştir. Sırp hükümeti sözleşmede bazı değişiklikler yapmayı kabul ettiyse de bu, Avusturya-Macaristan hükümeti için yeterli olmamış ve Avusturya-Macaristan hükümeti tepki olarak Sırbistan'a karşı Domuz Savaşı olarak bilinecek ve altı yıl sürecek bir ticari ambargoyu başlatmıştır. Sırbistan'ın Bulgaristan ile kurduğu ittifak, Bulgarların 1907'de Avusturya-Macaristan ile en çok kayırılan millet ilkesini içeren kendi uzlaşısını oluşturması neticesinde başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Abadjieff, 1910, ss. 142-143; Kaiserlich und Königlich Ministerium Des Äußeren, 1906, ss. 11-12; Glenny, 1999, s. 224; Merjanski, 2007, ss. 64-67; Rossos, 1981, ss. 399).

Avusturya-Macaristan'ın 1906 yılında Sırbistan'a gümrük ambargosu uygulayarak Domuz Savaşı'nı başlatmasının arka planında daha önce de kısmen ifade edildiği gibi Macar toprak sahiplerinin Viyana'daki hükümeti Sırbistan'dan yapılan canlı hayvan ithalatını yasaklama konusunda kışkırtmaları yatmaktadır. Macarlar kendi üretimlerini ucuz Sırp etine karşı korumak için hayvanlardan kaynaklanan salgın hastalığın yayılmasını engelleme bahanesini kullanmışlardır. Viyana başlangıçta bu iddialara sempati ile yaklaşmış ve Sırbistan'a Avusturya-Macaristan'ın bölgedeki belirleyici ekonomik ve siyasi güç olduğu mesajını güçlü bir biçimde vermek istemiştir (Glenny, 1999, ss. 281-282; Foreign Office No. 4131, 1908, s. 3). Bunun dışında Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a karşı uyguladığı yaptırımlardaki inatçılığının arka planında yer alan bir diğer gerekçe de Sırbistan'ın Bulgaristan ile oluşturacağı gümrük birliğinin bir Balkan Ligi'ne dönüşmesi ve barışı tehdit edecek olmasıdır (The Washington Post, 16 Ocak 1906).

Sırbistan, Habsburgların baskısı karşısında Bulgaristan ile yaptığı anlaşmanın bazı hükümlerinde değişiklikler yapmayı kabul etse de Avusturya hükümetinin Sırp Ordusu için alınacak ateşli silahların Skoda fabrikasından alınması, demiryolu malzemesi alımında Avusturya-Macaristan'a öncelik verilmesi talepleri karşısında müzakere tıkanmıştır. Sırbistan, Avusturya tarafından kendisine

sunulan Sırbistan'ın top, tüfek ve sair askerî alım yapmayacağına dair teminata, Sırbistan'ın Almanya ile imzaladığı ticaret anlaşmasında geçerli hükümlerin Avusturya-Macaristan hakkında da geçerli olması ve gümrük oranlarının düşürülmesi teklifine de ateşli silah alımında serbestiyetini koruyacağı, gümrük vergisindeki tenzilatın karşılıklı olması gerektiğini şeklinde yanıt vermiştir. Bunun üzerine Avusturya-Macaristan hükümeti Sırp hayvanlarına gümrüklerini tamamen kapattığı gibi diğer mallara da otonom bir tarife uygulama kararı almıştır (BOA. Y. A. HUS. 504/89; BOA. Y. A. HUS. 504/67). Anlaşmazlık öncesinde Avusturya-Macaristan 194.700 baş sığır ithal ettiğinden ve hali hazırda 20 bin baş domuz Avusturya-Macaristan'a nakledilmek için bekletildiğinden bu durum, Sırbistan için daha fazla zarar doğurmuş; silahlı bir çatışma kaçınılmaz bir hal almıştır (Lloyds Weekly News, 28 Ocak 1906, s. 14). Bu anlamda tarife savaşının Sırbistan'daki ilk etkisi oldukça yıkıcı olmuş; Sırp hayvanlarına Habsburg pazarlarının kapatılmasının yanı sıra Sırp tüccarının eyalet fuarlarına katılmasına engel olunmuş, köylülerin düşük fiyatlara razı olmalarına rağmen hayvanları için müşteri bulamamaları, köylüler arasında Sırp Kralı'nı sorumlu tutacak şekilde huzursuzluğun yayılması ile sonuçlanmıştır (San Antonio Daily Light, 14 Ağustos 1906, s. 14).

1906 yılında tarife savaşının başlaması ile birlikte Sırbistan ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasındaki ticaret hızla gerilemiş; 1905 yılında Monarşi'den Sırbistan'a yapılan ithalat 1.335.020 pound iken 1909 yılında 771.894 pounda ve ihracat ise 1905 yılında 2.588.496 pound iken 1909 yılında 1.163.866 pounda düşmüştür. Tarife savaşından en karlı çıkan ülke ise Almanya olmuştur. Almanya'dan Sırbistan'a yapılan ithalat 1905 yılında 250.529 pound iken 1909 yılında 1.154.068 pounda yükselmiştir (Foreign Office No. 4586, 1910, s. 4). Aşağıdaki Grafik'te 1885 yılından 1911 yılına kadar Sırp-Avusturya tarife savaşını sürecini de içerecek şekilde Sırbistan'ın diğer ülkelerle dış ticaretinin seyri gösterilmektedir.

Grafik 1: Sırbistan'ın Dış Ticareti (milyon pound)

Kaynak: FO No 176, 1887; FO No. 534, 1889; FO No 1046, 1892; FO No. 1480, 1894; FO No 1604, 1895; FO No 1685, 1896; FO No 1845, 1897; FO No 2029, 1898; FO No 3139, 1904; FO No 3329, 1905; FO No 3529, 1906; FO No 3962, 1908; FO No 4131, 1908; FO No 4373, 1909; FO No 4834, 1912; Diouritch, G. (1919). A Survey of the Development of the Serbian (Southern Slav) Nation: An Economic and Statistical Study. *Journal of the Royal Statistical Society*, 82(3), s. 305; Mitchell, B. R. (1998). *International Historical Statistics, Europe 1750-1993*. Fourth Edition, United Kingdom: MacMillan Ltd, s. 575.

Grafikten de görülebileceği üzere tarife savaşının başlaması ile birlikte Sırbistan'ın dış ticaretinde çok önemli bir yere sahip olan Avusturya-Macaristan'ın toplam dış ticareti (AUH-Top) hızla gerilemiştir. Avusturya-Macaristan'daki gerileme ile eşanlı bir biçimde Almanya ile Sırbistan arasındaki ticaretin gelişmeye başladığı görülmektedir. İlginç olan bir durum Sırbistan ile Bulgaristan arasındaki ticaretin hiçbir zaman önemsiz seviyeleri aşmamış olmasıdır. Bu durum iki ülke arasındaki gümrük birliği girişiminin daha ziyade politik nedenlere dayandığını açıkça göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ile olan dış ticareti de aynı süreçte tedrici bir artış göstermiştir. Oran olarak değerlendirildiğinde ise 1885 yılında Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'ın toplam dış ticareti içerisindeki payı %83.7 ve en yakın rakibi İngiltere'nin %4.43 iken, tarife savaşından hemen önce bu oran Avusturya-Macaristan için %76.8 ve ikinci Almanya için ise %6,5'tir. Tarife savaşının sonuna gelindiğinde ise 1910 yılında Sırbistan'ın dış ticareti içerisinde Avusturya-Macaristan'ın payı %18.55, Almanya'nın payı %31.07, Osmanlı Devleti'nin payı %16.06 ve Fransa'nın payı ise %9.3'tür (Foreign Office No. 176,

1887; Foreign Office No. 3962, 1908, ss. 3-4; Mitchell, 1998, ss. 580, 648). Bu anlamda Sırbistan'ın Avusturya-Macaristan'ın kontrolünde olan dış ticaretini başka bölgelere kaydırarak başarılı bir politika uyguladığı ifade edilebilir. Bu noktada bölgedeki Alman sermayesinin yoğunluğu ve Balkanlarda barışı geliştirme noktasındaki tutumu belirleyici olmuştur (San Antonio Daily Light, 5 Şubat 1907, s. 22). Sırbistan'ın yeni ticaret ortağı arayışından en çok faydalanan ülkenin Almanya olması, Avusturya-Macaristan açısından oldukça rahatsız edici olmuştur. Avusturya, Berlin'e olan politik bağımlılığını azaltmayı ve iki merkezi güç arasında daha eşit bir ittifak yaratmayı amaçlayan bir politika izlemekte iken bu girişim, Almanya'nın Balkanlar'a ekonomik olarak nüfuz etme çabası nedeniyle zorlaşmış ve Avusturya'nın bölgedeki nüfuzunu tekrar kurmasını zorlaştırmıştır. Sırbistan'a uygulanan ekonomik ambargo, Almanya ve Fransa'nın Balkanlarda ticari olarak üstün konuma yükselmesini sağlamıştır (Glenny, 1999, ss. 282-285).

Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki tarife savaşı sırasında Sırbistan ticaret politikasında keskin bir manevra gerçekleştirerek ihracatını Bulgaristan ve Osmanlı vasıtasıyla alternatif pazarlara çevirebilmiştir (Preshlenova, 2007, s. 9; Foreign Office No. 4131, 1908, s. 3). Sırlar için en önemli sorun, Avusturya-Macaristan ile olan ihracatının büyük kısmını oluşturan canlı hayvan ihracatı olmuştur. Osmanlıların bölgedeki ulaşım ağlarını geliştirme konusunda eksiklikleri nedeniyle daha önceki dönemlerde Selanik Limanı'nı kullanamayan Sırlar, Osmanlı Devleti ile özel anlaşmalar yaparak; nakliye ve hayvan yükleme işlerini mümkün olacak en uygun şekilde yeniden organize etmiştir. Önceden 2 bin baş hayvan 1906 yılında Sırbistan'ın Selanik üzerinden ihraç ettiği hayvan sayısı 2 bin baş iken bu rakam 1909 yılında 30 bine ulaşmıştır. Domuzların deniz yoluyla nakli, bu hayvanların dayanıklı olmamaları nedeniyle zor olduğundan işlenmiş domuz eti ihracatı artış göstermiştir (Neurath, 2004, s. 211; Diouritch, 1919, s. 310). Sırbistan'ın ihracatı içerisinde kayda değer bir büyüme de Osmanlı Devleti ile olmuştur. 1908 yılında 438.727 pound olan ihracat hacmi, 1909 yılında 878.967 pounda yükselmiştir. Bu artışın büyük bir kısmı transit ticaret olup; sığır, et ve hububatın, Selanik Limanı üzerinden İtalya, Mısır, Malta, Fransa ve Belçika'ya ihracından meydana gelmektedir (Foreign Office No. 4586, 1910, s. 4). Selanik demiryolu bağlantısının açılmasından önce Tuna üzerindeki yavaş ve pahalı ulaştırma ile kısıtlanan hububat ihracatı, hattın açılması, Osmanlı demiryollarındaki tarifelerin ve hububata uygulanan ihracat vergilerinin düşürülmesi ile belirgin bir değişim göstermiştir. Sırp hükümeti de bu ihracatı desteklemek amacıyla Selanik'te resmi bir ticari temsilcilik açmıştır (Foreign Office No. 1046, 1892, s. 10).

Sırbistan bu süreçte Almanya, Fransa, İngiltere, Rusya ve İtalya'yı da içermek üzere çok sayıda Avrupa ülkesi ile ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Net bir sonuç olarak Avusturya'ya olan bağımlılığını azaltmış; 1910 Temmuz'unda Avusturya ile bir gümrük paktı imzalamıştır. Fakat Domuz Savaşı öncesinde ihracatının %90'a yakını Avusturya'ya yaparken; yeni dönemde bu oran %30'a kadar gerilemiştir (Stavrianos, 1906, s. 457; San Antonio Daily Light, 14 Ağustos

1906, s. 14). Bu süreçte Sırp lar ayrıca Fransa ile yeni silah anlaşması imzalayarak Avusturya'ya askerî anlamda olan bağımlılığını da azaltmıştır (Hupchick, 2002, s. 23; Stavrianos, 1958, s. 455). Kesilmiş hayvan ihraç edebildikleri Orta Avrupa pazarları, Sırp ların 1911 yılında bu tarife savaşını sonuçlandırmalarını sağlamıştır (Lampe ve Jackson, 1982, ss. 175-176). Nihayetinde Habsburgların bu savaşı geri tepmiş ve Sırbistan, diğer ülkelerle ticari ilişkiler kurmak ve ürünleri için yeni pazarlar elde etmek noktasında bağımsızlık kazanmıştır (Hupchick, 2002: 283; Stavrianos, 1958, s. 455; Schuman, 2004, s. 23). Gümrük birliği girişiminin akim kalması karşısında Bulgaristan'ın Sırbistan'a karşı yönelttiği eleştiriler ve Sırp luları Avusturya Monarşisi'ne karşı aciz davranmakla itham etmeleri, Sırbistan'ın Bulgarlar ile olan ilişkilerinin zayıflamasına neden olmuştur (BOA. Y. PRK. MK. 21/103; BOA. Y. A. HUS. 501/68). Avusturya'nın Sırbistan'a verdiği ekonomik gözdağı ise, Sırbistan'ı Avusturya eksenli bir politikaya döndürmekten ziyade tam tersi bir etki ile onları her zaman olduğundan daha yoğun bir biçimde Rus eksenine yaklaştırmıştır (Fay, 1930, s. 360).

OSMANLI DEVLETİ'NİN DOMUZ SAVAŞI SÜRECİNDE TAKİP ETTİĞİ TİCARET POLİTİKASI

Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında bir tarife savaşının başlamasından önce Osmanlı Devleti, Sırbistan ile yeni bir ticaret anlaşması imzalama sürecindedir. Fakat anlaşmaya ilişkin tasdiknameler değiş tokuş edilmediğinden sözleşme akim kalmış görünmekte ve her iki tarafın tüccarı da bu işte zarar görmektedir. Dolayısıyla kati bir anlaşma imzalanması konusunda Sırp sefaretî ile görüşmeler sürdürülmektedir (BOA. İ. HR. 396/13). Sırp-Bulgar gümrük birliği girişimi ifşa olduğunda ise Osmanlı Devleti'nin önceki dönemde II. Abdülhamid Han'ın Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıklardan istifade etmeye yönelik politik algısının devam ettiği görülmektedir (Karal, 1983, s. 189).

Nitekim Bulgaristan komiseri Sadık Paşa tarafından gönderilen ve Sırp-Bulgar ittifakı karşısında Osmanlı hükümetinin nasıl bir politika izleyeceği hakkındaki belgede Osmanlıların olaya Sırp ve Bulgarların kadim meselelerinden kaynaklanan anlaşmazlıkları üzerinden baktıkları ve ileride Osmanlılara karşı oluşabilecek Balkan ittifakına dair bir işaret göremedikleri anlaşılmaktadır. Buna göre Sırp lular ile Bulgarlar arasındaki yakınlaşma, gümrük birliği girişiminden önceki 4-5 yıllık sürede kendisini gösterse de sadece kamuoyu oluşturmaktan ibaret kalmış ve her iki ülkenin yayılcı emelleri bu işbirliğinin önünü kesmiştir. Sadık Paşa'ya göre Bulgarlar, Ayastefanos Antlaşması'ndaki sınırlarına ulaşmayı ve bu doğrultuda Osmanlı topraklarındaki Edirne, Sırbistan tarafındaki Niş ve Romanya'daki Dobruca'yı elde etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca Bulgaristan'ın Vilayet-i Selase'de de emelleri bulunmaktadır. Buna karşılık Sırp lular da Vilayet-i Selase'den başka Bulgar topraklarındaki Vidin ve Belgradçık'taki Sırp nüfus yoğunluğunu kullanarak bu bölgeleri kendisinin saymaktadır. Bu iki devletin ittifak oluşturabilmesi için her iki devletin de bu emellerinden vazgeçmesi gerekmektedir (BOA. Y. PRK. MK. 21/103).

Sırp-Bulgar gümrük birliği girişimi karşısında Osmanlı Devleti öncelikle Avusturya-Macaristan'ın yönlendirmesi ile Bulgaristan Emareti'ne telgraf çekerek Sırp Devleti ile olan gümrük birliği girişiminden vazgeçmesini tebliğ etmiştir. Bulgaristan ise bu talebi reddetmiştir. Avusturya'nın Sofya Genel Konsolosu da Osmanlı Devleti'nin hükümlerlik haklarının korunmasında işbirliğine hazır olduklarını ve Sırbistan'a karşı uyguladıkları tedbirleri Bulgaristan'a da genişletebileceklerini bildirmiştir (BOA. Y.A. HUS. 499/34; The Gleaner, 25 Ocak 1906, s. 11). Bab-ı Âli, özellikle Sırp-Bulgar ticaret anlaşmasının 17. maddesi uyarınca iki ülke arasındaki ticari işbirliğinin ülkelerin ileride elde edecekleri topraklardaki gümrüklerde de geçerli olacağı ifadesine Berlin Anlaşması'na aykırı olduğu nedeniyle itiraz etmiş, keza Berlin Sefareti nezdinde Bulgar çetelerini himaye eden Bulgaristan Emareti'nin tavır ve hareketinin hukuka aykırı olduğunu ve büyük devletlerin buna müsamaha göstermemesi gerektiğini ifade etmiştir. Buna karşın Rus dış işleri bakanı, ilgili hükmün Berlin Anlaşması'na aykırı olmadığı gibi siyasi bir önem taşımadığı ve İngiliz hükümetinden Sir Edward Gray ise diğer ülkelerin mevcut haklarını ihlal etmediği şeklindeki açıklamalarıyla bu iki Balkan ülkesi arasındaki işbirliğini desteklemiştir (BOA. HR. SFR. 3, 566/57; BOA. HR. SFR. 3, 566/48; BOA. HR. SYS. 42/54). Avusturya ve Osmanlı devletlerinin baskıları karşısında Sırp ve Bulgar tüccarının desteği ile Sofya, Rusçuk ve Varna'da gümrük birliğini destekleyen mitingler düzenlenmiştir. Hatta Bulgar tüccarı samimiyetlerinin bir göstergesi olarak Belgrad'daki tüccara çektikleri telgrafta Bulgaristan tüccarının Sırp tüccarı ile aynı politikayı izleyerek; Avusturya mallarını alıp satmamaya hazır olduklarını bildirmişlerdir (BOA. Y. A. HUS. 499/41).

Sırbistan ve Avusturya-Macaristan arasındaki müzakerelerin tıkanığında ve Avusturya-Macaristan hükümetinin Sırp hayvanlarına gümrüklerini tamamen kapattığı gibi diğer mallara da otonom bir tarife uygulama kararı aldığından haberdar olan Osmanlı hükümeti, pragmatik bir tutum takınmış; Balkan devletlerinin ihracatının benzer mallardan oluşması nedeniyle aralarındaki ticaretin sınırlı ölçüde gelişebileceği, Avusturya pazarlarının Sırbistan için önemini kaybedeceği ve iki devlet arasındaki ticaret savaşının uzayabileceği düşüncesinden hareketle Sırbistan'ın bir ticaret durağı olarak Selanik'e yönelebileceğini hesaba katmış ve Osmanlı ticaretinin bu işten kazançlı çıkmasını amaçlamıştır (BOA. Y. A. HUS. 504/89; BOA. Y. A. HUS. 504/67). Bu noktada Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan Emareti Sefiri Ferik Paşa'nın raporu, Osmanlı Devleti'nin Sırp-Bulgar gümrük birliği girişimi ve Sırbistan ile Avusturya-Macaristan arasındaki tarife savaşı sürecinde nasıl bir politika izleyebileceğine dair seçenekleri ortaya koyuyor olması nedeniyle dikkat çekicidir. Rapora göre Sırp ve Bulgar devletlerinin üçüncü ülkelere karşı farklı taahhütlerinin ve gümrük tarifelerinin bulunması ve kendi aralarında bir demiryolu anlaşmasının bulunmaması nedeniyle bu girişim, hiçbir yönden gümrük anlaşmasına benzemediği gibi iktisadi olmaktan ziyade siyasi bir amaç gütmektedir. Bu doğrultuda Sırbistan ile Avusturya-Macaristan arasında Sırp-Bulgar ticaret anlaşması sonrasında ortaya çıkan iktisadi savaşta Osmanlı Devleti'nin izleyebileceği iki politikanın bulunduğu belirtilmektedir. Sırbistan'ın, Osmanlı

Devleti ile olan ticaret müzakeresi akim kalmış olduğundan mevcut durumda ülkenin dış ticareti iki taraftan da kapanmış olacak ve bu durum ilerleyen dönemde Sırbistan'ın Bulgaristan ile gerçekleştirdiği gümrük anlaşmasında Avusturya'nın talebi çerçevesinde bazı düzeltmelere giderek tekrar Avusturya'nın kontrolüne girmesine neden olacaktır. Bu durum ister istemez Sırbistan ile Bulgaristan ilişkilerinin bozulmasına yol açabilecektir. İkinci olarak da kendisine Avusturya-Macaristan pazarları kapanan Sırp Devleti, ihracatını Selanik'e yönlendirebilir. Osmanlı Devleti bu anlamda Selanik üzerinden gerçekleşecek Sırp ihracatını kolaylaştıracak şekilde Sırbistan'ı destekleyebilir. Sonraki dönemde Sırp Devleti, Avusturya ile olan ilişkilerini normale döndürse dahi Osmanlıların bu desteğini unutmayacaktır. Ayrıca Sırp ihracatının Osmanlı topraklarına yönelmesiyle 30 milyon frank değerindeki hayvan ihracı tamamen transit bir ticaret biçimde gerçekleşse dahi %1 gümrük vergisi hesabıyla Osmanlı ekonomisine 300 bin frank gümrük hasılatı sağlayacaktır. Yaratılan bu değer sayesinde Üsküp-Selanik demiryolunda Sırp ihraç mallarının naklini kolaylaştıracak şekilde nakliye ücretlerinde indirimine gidilebilir. Osmanlı Devleti'nin hem siyasi hem de ticari menfaat sağlayacağı bu girişim, Avusturya-Macaristan ile gerginlik yaşamasına neden olacak olsa da Sırp ihracatının Akdeniz ve Adalar denizine yönlendirilmesi ile Balkanlarda statükonun korunması anlamında Osmanlı Devleti ile ittifak kurmasını sağlayabilir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin Sırp Devleti'ni, Bulgarlar ile olan ilişkilerini daha fazla geliştirmemeleri kaydıyla himaye etmeleri uygun olacaktır (BOA. İ. HR. 399/45).

Bu görüşler doğrultusunda Osmanlı Devleti ve Sırbistan arasında 15/28 Mayıs 1906 tarihlerinde geçerlilik süresi 5 yıl olan bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde özetle iki ülke arasında savaş malzemeleri ve kimya ilmine ilişkin patlayıcı yapımında kullanılan hammaddeler haricinde ticaret tamamen serbest olacaktır. Her iki devlet de transit olarak gerçekleştirecekleri zirai ve sınai mal ticaretinde en çok kayırılan millet ilkesine tabi olacak ve üçüncü bir devlete tanınan kalıcı yahut geçici imtiyazlardan aynen istifade edecektir. Ayrıca taraflardan birinin ülkesinde bulunan anonim şirketler ile diğer ticaret, zanaat ve maliye şirketleri hukuka uygunluk şartıyla diğer ülkede faaliyet gösterme hakkı kazanacaktır. Karşılıklı kaçakçılık eylemlerinin önlenmesinde de devletler işbirliği yapacaktır (BOA. HR. SFR. 4, 782/1).

Sırp-Bulgar gümrük birliği girişiminin sonuçsuz kalması, Sırp Devleti ile Avusturya-Macaristan arasındaki tarife savaşı ve Osmanlı-Sırp ticaret anlaşmasının imzalanması ile birlikte Sırp transit ticareti önemli ölçüde Osmanlı topraklarına yönelmeye başlamıştır. Kasım 1906 tarihli bir belgede bu ticaretin toplam hacmi 80 milyon frank (3,2 milyon pound) olarak hesaplanmış ve transit ticaret için en uygun yol olan Osmanlı topraklarındaki Zibefçe-Selanik yolundan geçen Sırp hayvan ihracatının her türlü vergiden muaf tutulması ile transit ticaretin hem kolaylaşacağı hem de değerinin artabileceği ifade edilmiştir (BOA. HR. SYS. 1504/62). Selanik Limanı'nın Osmanlı – Sırp ticaretindeki önem ve değeri arttıkça Sırbistan hükümeti bu liman üzerinden gerçekleşecek ticareti geliştirmek amacıyla Osmanlı

Devleti'nden farklı taleplerde bulunmaya başlamıştır. Öncelikle bölgeye taşınan Sırp emtiasının miktarı ve değeri arttıkça bürokratik işler de yoğunlaştığı için bölgedeki gümrük merkezinin yeniden açılması istenmiştir. İkinci olarak Selanik'e sevk edilen en önemli Sırp ihraç malı canlı hayvan olduğundan ve hayvanların gemilere yüklenmesinde birçok sıkıntı meydana geldiğinden hareketli bir iskele ile vinç talep edilmiştir. Ayrıca limana sevk edilen hayvanların gemilere yüklenmesine kadar bakımları için Şark Demiryolları'nın Sırp Devleti'ne kiraladığı bölgeye Sırp hükümeti tarafından inşa edilmek üzere bir ahır yapılması istenmiştir. Keza Sırp ihraç mallarının güvenle yüklenip boşaltılabilmesi için bedeli Sırp hükümeti tarafından karşılanacak depoların inşa edilmesi ve bu depoların gümrük memurlarının nezaretinde olması, yeterli gümrük memurunun bulunmaması durumunda depoların günlük kiralalarında indirim yapılması istenmiştir. Son olarak da Zibefçe-Selanik hattında taşıma ücretlerinde indirim talep edilmiştir (BOA. HR. SYS. 1504/66).

Sırbistan'ın en önemli ihraç malı canlı hayvan ve hububattır ve Sırbistan ile Avusturya-Macaristan arasındaki ticaret anlaşmasının yenilenmemesinin en önemli nedenlerinden birisi de İkili Monarşi'nin Sırbistan'dan yapacağı hayvan ithalatında bazı sağlık kriterleri belirlemesi, Sırp hayvanlarının hastalıklı olmadıkları konusunda Sırp kasaplarının verdikleri raporlara güvenmemesi ve ithal edilecek hayvanları Avusturya sınırında yeniden muayeneye tabi tutmasıdır. Bu durumu iki ülke arasındaki ticaret anlaşmasına aykırı bularak; anlaşmayı fesheden Sırbistan, Avusturya-Macaristan'ın sınırlarını kapatması ile birlikte yeni pazarlar aramaya başlamış ve Osmanlı toprakları üzerinden Mısır ve İtalya'ya öküz ve domuz gibi hayvanları hiçbir vergiye tabi olmadan transit bir biçimde ve koyun keçi gibi hayvanları da Osmanlı Devleti'ne ihraç etmeye başlamıştır. Fakat zaman içinde Sırbistan'dan Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlı toprakları üzerinden transit olarak ihraç edilen hayvanlarda salgın hastalıkların muayenesi ve tesbiti konusundaki eksikler, Osmanlı hükümeti açısından da sorun yaratmaya başlamıştır. Sırbistan, daha önce kendi kasaplarının raporlarını Osmanlı şehbenderhanelerine onaylatıp hayvan başına 3-3,5 kuruş ödeme yapmakta iken talep ettikleri ayrıcalık ile bu bedelin ödenmemesini ve sadece kasap raporları ile yetinilmesini istemiştir. Niş Şehbenderliği'nden gönderilen raporda Sırp tüccarının bu noktada Osmanlı sınır memurlarının ihmallerinden istifade ederek; Osmanlı toprakları üzerinden çok büyük miktarda hastalıklı hayvan sevk ettiğini, bu durumun Osmanlı Devleti'nin Şehbenderlik Nizamnamesi'nin ikinci kısmının dokuzuncu maddesi olan "Şehbenderler hayvan ve bağlara araz olan türlü hastalıkları tahkik edip; gerekli tedbirlerin alınması konusunda Hariciye Nezareti'ne bilgi verir" hükmüne aykırı olduğunu bildirmiştir. Bu çerçevede raporda Sırp tüccarının ve kasaplarının vereceği raporlarla yetinilmemesi ve hayvanların hastalıklı olup olmadıklarına dair verilen şahadetnamelerin şehbenderler tarafından onaylanmasının şart koşulması istenmiştir (BOA. HR. TH. 354 /47).

Niş Şehbenderi'nin verdiği bilgiler çerçevesinde 1907 yılı Şubat ayında yürürlüğe konulan bu yeni uygulama, özellikle Osmanlı-Sırp ticaretinin gerçekleştiği bazı bölgelerde şehbenderliklerin bulunmaması nedeniyle ticareti sekteye uğratmış; bunun üzerine 1908 yılı Mart ayında Sırp Sefareti'nden gönderilen muhtıra ile özellikle Yavor ve Raşka'da şehbenderliğin bulunmadığı, ihraç edilen hayvanların hastalıklı olmadığına dair tüccar şahadetnamelerinin ve baytar raporlarının 2-3 günlük mesafedeki Krayova**daki şehbenderliğe gönderilmesinin ticari serbestiye engel olduğu, şehbenderhanelerin bulunduğu yerlerde ise şahadetnamelerin tasdikinin 10 güne yakın zaman aldığı, bunun önemli bir masraf ve mağduriyete yol açtığı ve bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin uygulamaya koyduğu şahadetnamelerin şehbenderlere vize ettirilmesi tedbirinin hayvanların sağlığını garanti etmeyip yalnızca bir tasdik işleminden ibaret olduğu dolayısıyla önceden olduğu gibi Sırp kasaplarının raporlarının yeterli olması talep edilmiş ve bu talep Osmanlı makamlarınca kabul edilmiştir (BOA. BEO. 3355/251578; BOA. DH. MKT. 2771/81).

Sırbistan'ın Osmanlı Devleti ile ve Osmanlı toprakları üzerinden gerçekleştirdiği ticareti geliştirmeye yönelik önemli bir girişim de ticari temsilcilikler ve Sırp İhracat-ı Mahsulat Bankası'dır. Sırbistan özellikle Mitrovice, Selanik, Kosova, Üsküp ve Manastır'da ticari işlemleri kolaylaştırmak amacıyla tüccar vekillerinin tayin edilmesini talep etmiştir (BOA. BEO. 3162/237145). Osmanlı Devleti, ilgili yerlerde vekil tayinine ilişkin ihtiyacı teftiş ettirerek valiliklerden görüş sormuştur. Manastır Valiliği'nden gelen yanıtta Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan konsolosluk sözleşmesinde tüccar vekillerine ilişkin herhangi bir hükümün bulunmadığı, Manastır'da hiçbir Sırp tüccarının olmadığı ve Kosova'da olduğu gibi Manastır'da da herhangi bir tüccar vekili tarafından temsil edilecek bir Sırp acentesine izin verilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Kosova Valiliği'nden gelen yanıtta ise Sırbistan'ın ihracatının Selanik üzerinden gerçekleştiği ve Üsküp ile de arasında önemli bir ticaret faaliyetinin bulunduğu, bu nedenle Sırbistan'ın Selanik ve Üsküp'te bir temsilcilik açmasının önünde bir engel olmadığı, fakat Mitrovice ile Sırbistan arasındaki ticaret hacminin oldukça önemsiz olduğu dolayısıyla burada bir temsilcilik açılmasının gereksiz olduğu ve hatta ilgili bankanın buradaki temsilcilerinin şüpheli tavırlarından, amaçlarının temsilcilik kisvesi altında bölgedeki Sırp çetelerini ve Sırp propagandasını desteklemek olduğu bildirilmiştir (BOA. BEO 3201/240031; BOA. DH. MKT. 1251/20).

Banka ve temsilcilik meselesi Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında uzun süreli bir ihtilaf oluşturmuştur. İlgili banka, Selanik'te de emtia sevkiyatını geliştirmek amacıyla bir şube açmış fakat şirketi temsilen yetkilendirilen kişilerin ve banka şubesinin Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası, Vilayet İdare Meclisi, Ticaret Mahkemesi'nde kayıtları olmaması nedeniyle Yerel Rüsumat Nezareti, bu şube vasıtasıyla gerçekleştirilmek istenen ihracattan diğer ticarethanelerden talep

* Günümüzde Romanya'da yer alan Craiova.

edilmeyen teminatlar talep etmiştir. Bunun üzerine Sırp Sefareti'nden gönderilen yazı ile söz konusu muamelenin şubenin ticari itibarını zedelediği ve işlerini sekteye uğrattığı bildirilerek; söz konusu olumsuzluğun giderilmesi istenmiştir. Bunun üzerine Rüsumat Emaneti'nden gelen yazıda ilgili bankanın Selanik Ticaret Odası ve ticaret mahkemesinden onay alması durumunda diğer ticarethaneler gibi her türlü şartı taşıyacağı böylelikle teminat senetlerinin gümrüklerde kabul edileceği bildirilmiştir (BOA. BEO. 3273/245450). 1908 yılı Mayıs ayında Sırp İhracat-ı Mahsulat Bankası'nın Selanik Şubesi temsilcileri tarafından Rumeli Vilayat-i Şahane Müfettiş-i Umumiliği'ne yazılan yazıda ilgili bankanın Sırp emtiasının gemilere yüklendiğine dair acentelerden alınan konşimentoların süresi dolmadan Selanik Rüsumat-ı Ecnebiyye Gümrüğü'ne ödenmek istense de diğer banka ve acentelere uygulandığının aksine kendilerine teminat senedinin verilmediği belirtilmiştir. Temsilcilerin defalarca verdikleri dilekçelerde ticari faaliyet merkezleri, Selanik Ticaret Odası tarafından tanınmış olsa da girişimleri sonuç vermemiş ve kefalet verilmedikçe kendilerine teminat senedi verilmeyeceği bildirilmiştir (BOA., TFR. I. ŞKT. 153/15281).

Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasındaki ticarete ihtilaf yaratan bir diğer husus da yerel yönetimlerin ticari işleyişe müdahaleleri olmuştur. Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında imzalanan ticaret sözleşmesi uyarınca Sırbistan'dan Osmanlı toprakları yoluyla ve transit olarak gerçekleşecek ihracata her türlü kolaylığın sağlanması kararlaştırılmıştır. Bu uzlaşma çerçevesinde Osmanlı pazarlarında satılan hayvanlardan ihtisap resmi alınmakta iken Selanik yoluyla ve transit olarak Sırbistan'dan getirilen ve üçüncü ülkelere sevk edilen ve hiçbir pazar yerinde satılmayan hayvanlardan herhangi bir vergi alınmamaktadır. Ticareti yapılan hayvanların transit olup olmadığının ispatı tüccara veyahut aracıya bırakılmıştır. Ticareti transit olarak gerçekleşmeyen hayvanlar için kefil malı yahut depozito alınmaktadır. Bu durum tacirler ile ihtisap mültezimi arasında anlaşmazlıklara neden olmuştur; bu tür anlaşmazlıkların çözüm merci Nizamiye Mahkemesi iken bazı durumlarda mahalli belediyenin doğrudan müdahale ederek akçe tahsiline yahut nakden depozito talebine girişmesi iki ülke arasında ihtilaflara neden olmuştur (BOA. Y. PRK. UM. 80/120).

Nihayetinde uzun vadeli olarak değerlendirildiğinde Osmanlı Devleti'nin bu süreç içerisindeki politikası Avusturya-Macaristan'ın tarife savaşları nedeniyle kapılarını kapattığı Sırp ticaretini ara ara yaşanan ihtilaflara rağmen kendi topraklarına çekmesi anlamında başarılı olmuş olsa da iki ülke arasında imzalanan ticaret anlaşması ve iktisadi işbirliği, Sırbistan'ın Osmanlı topraklarına yönelik yayılmacı politikaları nedeniyle sürekli bir siyasi işbirliğine dönüşmemiştir. Daha Sırp-Bulgar gümrük birliği girişiminden vazgeçilmek zorunda kaldığı ve bunun yerine Sırbistan ile Bulgaristan arasında en çok kayırılan millet olma ilkesini içeren bir ticaret anlaşması müzakeresinin yapıldığı dönemde Sırp ve Bulgar komitelerinin ve çetelerinin Osmanlı topraklarına ilişkin eylemlerinde ortak hareket etmesi gerekliliği de müzakerelere konu olmuştur (BOA. Y. A.HUS. 508/29; BOA. Y. A.

HUS. 501/68). Siyasi çıkar kavgaları nedeniyle uzun vadeli işbirliklerinin oluşturulamaması sorunu, Balkanların geneli için geçerli olan bir durumdur. Gümrük birliği girişiminden kısa bir süre sonra Sırp komitelerinin faaliyetleri, Osmanlı – Sırp ticaret anlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Sırp Devleti'ne ve tebasına tanıdığı bazı ayrıcalıklar ve Sırp hükümetinin şüpheli gördüğü Bulgarlar hakkındaki teftiş ve takibatı nedeniyle Bulgaristan ile Sırbistan arasında diplomatik bir kriz ortaya çıkmış, Bulgaristan, Sırbistan'a şiddetli bir nota vermiştir (BOA. Y. A. HUS. 511/188; BOA. Y. MTV. 297/64). Bulgaristan hükümetinin Rum ve Sırp çetelerinden kaynaklanan şikayetini Batılı büyük güçlere iletmesinin ardından Bulgar ve Sırp devletlerinin ilişkilerinin düzeltilmesi için İngiltere, Londra Balkan Kulübü nezdinde devreye girmiştir (BOA. Y. PRK. EŞA. 50/56). Takip eden dönemde Sırp, Bulgar ve Yunan hükümetlerinin teşkil ettikleri çetelerin Osmanlı aleyhindeki eylemleri o raddeye varmıştır ki henüz 1907 yılında Rusya ve Avusturya duruma müdahale etmek zorunda kalmıştır (BOA. Y. A. HUS. 511/47; BOA. Y. A. HUS. 510/131).

SONUÇ

Gümrük Birliği Teorisi ve ekonomik entegrasyona ilişkin kuramlar, 20. yüzyılın ortalarında ileri sürülmüştür. Buna karşılık ticaretin küresel ölçekte serbestleşmesi sürecinin 19. yüzyıldaki teknolojik, ekonomik ve politik gelişmelerle yakından bağlantılı olması, pratikte gümrük birliği girişimlerine kuramsal çerçevenin ortaya konulmasından daha önce de rastlanılmasını mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte 19. yüzyıldaki ve 20. yüzyılın başlarındaki gümrük birliği girişimleri, ticari olmaktan ziyade politik işbirliğine yönelik olmaları ile dikkat çekmektedir. Bu çalışmada ele alınan Sırp – Bulgar gümrük birliği girişimi de bağımsızlıklarını Osmanlı Devleti'nden 19. yüzyılın son çeyreğinde ve 20. yüzyılın başlarında kazanan iki devletin, ekonomik bağımsızlıklarını da kazanabilmek amacıyla oluşturmayı amaçladıkları politik bir işbirliğinin yansımasıdır.

Sırp-Bulgar gümrük birliği girişiminin önemli bir özelliği, girişim büyük devletlerin tahakkümü altında başarısızlığa uğramasına rağmen takip eden dönemde Balkan Savaşları ve akabinde I. Dünya Savaşı'ndaki ittifak ağlarının temelini ve Slavlar arasındaki işbirliğinin ilk adımını oluşturmasıdır. Bu nedenle iki ülke arasındaki bu işbirliği çabası, büyük devletlerin hemen tepkisini çekmiş ve Avusturya-Macaristan ile Sırp Devleti arasında Domuz Savaşı olarak da bilinen tarife savaşını başlatmıştır. Sırp Devleti'nin kendi ekseninden çıkmasını istemeyen Habsburg Monarşisi, Sırp mallarına sınırlarını kapatarak onları kendileri ile anlaşmaya mecbur bırakmaya çalışmıştır. Sırp ise Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer alan Selanik üzerinden alternatif pazarlar bularak ve yeni işbirlikleri kurarak bu ambargoya başarıyla karşılık vermiştir.

Osmanlı Devleti de sınırlarının ötesinde gerçekleşen bu siyasi ve iktisadi çatışmaya karşılıksız kalmamış, Sırbistan ile bir ticaret anlaşması imzalayarak ve Sırp ihraç mallarının kendi toprakları üzerinden geçmesini sağlayarak bu süreçten

kazançlı çıkmıştır. Buna karşılık Osmanlı Devleti için siyasi olarak bir çözülme dönemi olan bu süreçte Sırbistan ile kurduğu ticari ittifak, diğer Balkan devletleri ile birlikte Sırp'ların da Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki toprakları üzerindeki çatışmacı ve yayılcı faaliyetleri nedeniyle siyasi bir ittifaka evrilmemiştir. Özellikle Rusya ve İngiltere'nin girişimleriyle oluşturulan Balkan Ligi, Balkanlardaki devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak oluşturarak; Balkan Savaşları'na ve akabinde I. Dünya Savaşı'na uzanan yeni bir kuutplaşmaya yol açmıştır.

KAYNAKÇA

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BEO. 3162/237145, 7 Ekim 1907.

BEO 3201/240031, 5 Aralık 1907.

BEO. 3273/245450, 20 Mart 1908.

BEO. 3355/251578, 13 Temmuz 1908.

DH. MKT. 1251/20, 29 Nisan 1908.

DH. MKT. 2771/81, 20 Mart 1909.

HR. SFR. 3, 566/57, 18 Ocak 1906.

HR. SFR. 3, 566/48, 29 Ocak 1906.

HR. SFR. 4, 782/1, 15-28 Mayıs 1906.

HR. SYS. 42/54, 2 Mart 1906.

HR. SYS. 1504/62, 26 Ekim 1906.

HR. SYS. 1504-66, 11 Aralık 1906.

HR. TH. 354 /47, 26 Ekim 1907.

İ. HR. 396/13, 21 Mayıs 1905.

İ. HR. 399/45, 11 Şubat 1906.

TFR. I. ŞKT. 153-15281, 26 Mayıs 1908.

Y. A. HUS. 499/41, 31 Ocak 1906.

Y. A. HUS. 501/68, 2 Nisan 1906.

Y. A. HUS. 504/67, 8 Temmuz 1906.

Y. A. HUS. 504/89, 12 Temmuz 1906.

Y. A. HUS. 508/29, 23 Aralık 1906.

Y. A. HUS. 510/131, 13 Nisan 1907.

Y. A. HUS. 511/47, 2 Mayıs 1907.

Y. A. HUS. 511/188, 11 Haziran 1907.

Y. MTV. 297/64, 28 Nisan 1907.

Y. PRK. EŞA. 50/56. 26 Nisan 1907.

Y. PRK. MK. 21/103, 31 Mart 1906.

Y. PRK. UM. 80/120, 4 Ocak 1908.

Foreign Office, İngiltere Dış İşleri Bakanlığı Arşivi (FO)

FO (1887). *Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Servia, Report for the Years 1885-86*. Annual Series No. 176, London: Printed by Harrison and Sons.

FO (1889). *Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Servia, Report for the Years 1887 and 1888 on the Trade of Servia*. Annual Series No. 534, London: Printed by Harrison and Sons.

FO (1890). *Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Austria-Hungary, Report for the Year 1888-89 on the Trade and Industry of Hungary*. Annual Series No. 710, London: Printed by Harrison and Sons.

FO (1892). *Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Servia, Report for the Years 1889-90 on the Trade of Servia*. Annual Series No. 1046, London: Printed by Harrison and Sons.

FO (1895). *Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Servia, Report for the Year 1893*. Annual Series No. 1604, London: Printed by Harrison and Sons.

FO (1896). *Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Servia, Report for the Year 1894 on the Trade of Servia*. Annual Series No. 1685, London: Printed by Harrison and Sons.

FO (1897). *Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Servia, Report for the Years 1895-96*. Annual Series No. 1845, London: Printed by Harrison and Sons.

FO (1898). *Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Servia, Report for the Years 1896-97 on the Trade of Servia*. Annual Series No. 2029, London: Printed by Harrison and Sons.

FO (1904). *Diplomatic and Consular Reports, Servia, Report for the Year 1902 and for the First Nine Months of 1903 on the Trade of Servia*. Annual Series No. 3139, London: Printed by Harrison and Sons.

FO (1905). *Diplomatic and Consular Reports, Servia, Report for the Year 1903 on the Trade of Servia*. Annual Series No. 3329, London: Printed by Harrison and Sons.

FO (1906). *Diplomatic and Consular Reports, Servia, Report for the Year 1904 on the Trade of Servia*. Annual Series, 3529, London: Printed by Harrison and Sons.

FO (1908). *Diplomatic and Consular Reports, Servia, Report for the Year 1906 on the Trade of Servia*. Annual Series No. 3962, London: Printed by Harrison and Sons.

FO (1908). *Diplomatic and Consular Reports, Servia, Report for the Year 1907 on the Trade of Servia*. Annual Series No. 4131, London: Printed by Harrison and Sons.

FO (1909). *Diplomatic and Consular Reports, Servia, Report for the Year 1908 on the Trade of Servia*. Annual Series No. 4373, London: Printed by Harrison and Sons.

FO (1910). *Diplomatic and Consular Reports, Servia, Report for the Year 1909 on the Foreign Trade of Servia*. Annual Series No. 4586, London: Printed by Harrison and Sons.

FO (1912). *Diplomatic and Consular Reports, Servia, Report for the Year 1908 on the Foreign Trade of Servia*. Annual Series No. 4834, London: Printed by Harrison and Sons.

Gazeteler

Lloyd's Weekly News. 28 Ocak 1906.

San Antonio Daily Light. 14 Ağustos 1906.

San Antonio Daily Light. 5 Şubat 1907.

The Gleaner. 25 Ocak 1906.

The Washington Post. 16 Ocak 1906. Sayı 10811.

Basılı Kaynaklar

Abadjieff, C. (1910). *Die Handelspolitik Bulgariens*. Leipzig: Wentworth Press.

Armaoğlu, F. (1999). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Cotirlet, P. C. (2016). Moments and Significance of Balkan Diplomacy at the Start of the Twentieth Century. *Inquiry*, 2(1), 65-80.

Crampton, R. J. (2007). *Bulgaria*. New York: Oxford University Press.

Çak, D. & Çak, M. (2007). *Gümrük Birliği'nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri İhracat Gelirleri Analizi*. 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Çınar, S. (2004). Gümrük Birliği Teorisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1-2), 65-83.

Diouritch, G. (1919). A Survey of the Development of the Serbian (Southern Slav) Nation: An Economic and Statistical Study. *Journal of the Royal Statistical Society*, 82(3), 293-342.

Fay, S. B. (1930). *The Origins of the World War I*. New York: The MacMillan Company.

Glenny, M. (1999). *The Balkans, Nationalism, War and the Great Powers, 1804-2012*. Canada: Anansi.

<https://www.britannica.com/topic/20th-century-international-relations-2085155/The-Balkan-crises-and-the-outbreak-of-war-1907-14>, (Erişim Tarihi: 12.03.2020).

Hupchick, D. P. (2002). *The Balkans, From Constantinople to Communism*. New York: Palgrave MacMillan.

Jelavich, B. (1993). *History of the Balkans, Eighteenth and Nineteenth Century*. Volume 1. Cambridge: Cambridge University Press.

Kaiserlich und Königlich Ministerium Des Äußeren (1906), *Diplomatische Aktenstücke Über Die Handelsvertrags-Verhandlungen Mit Serbien, 1905-1906*, Wien: Druck Der K. K. Hof-Und Staatsdruckerei.

Karal, E. Z. (1983). *Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*. Cilt: 8. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Lampe, J. R. ve Jackson, M. R. (1982). *Balkan Economic History, 1550-1950: From Imperial Borderlands to Developing Nations*. Indiana: Indiana University Press.

Merjanski, K. V. (2007). *The Secret Serbian-Bulgarian Treaty of Alliance of 1904 and the Russian Policy in the Balkans Before the Bosnian Crisis*. (Theses and Dissertations). Wright State University, Ohio.

Mitchell, B. R. (1998). *International Historical Statistics, Europe 1750-1993*. Fourth Edition, United Kingdom: MacMillan Ltd.

Mouzelis, N. (1876). Greek and Bulgarian Peasants: Aspects of Their Sociopolitical Situation During the Interwar Period. *Comparative Studies in Society and History*, 18(1), 85-105.

Nart, E. Ç. (2010). Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi. *Journal of Yaşar University*, 17(5), 2874-2885.

Neurath, O. (2004). *Serbia's Successes in the Balkan War (1912). Economic Writings, Selections 1904-1945*, (T. E. Uebel & R. S. Cohen, Ed.), New York: Kluwer Academic Publishers.

Palairat, M. (1977). Merchant Enterprise and the Development of the Plum-Based Trades in Serbia, 1847-1911. *The Economic History Reviews New Series*, 30(4), 582-601.

Preshlenova, R. (2007). The Close and the Distant Balkans. Building Up Identities in the Context of Economic Development 1878-1912. *CAS Working Paper Series*, Sofia, 3-28.

Quatert, D. (2000). *The Ottoman Empire, 1700-1922*. 1st Edition, New York: Cambridge University Press.

Rossos, A. (1981). Serbian-Bulgarian Relations, 1903-1914. *Canadian Slavonic Papers Revue Canadienne de Slavistes*, 23(4), 394-408.

Schuman, M. (2004). *Nations in Transition, Serbia and Montenegro*. USA: Facts on File.

Seyidoğlu, H. (1992). *Ekonomik Terimler Sözlüğü*. Ankara: Güzem Yayınları.

Seyidoğlu, H. (1999). *Uluslararası İktisat*. 9. Basım, İstanbul: Güzem Yayınları.

Shaw, S. J. & Shaw E. K. (1997). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. Volume 2, Cambridge: Cambridge University Press.

Stavrianos, L. S. (1958). *The Balkans Since 1453*. New York: Rinehart & Company, Inc.

Viner, J. (1950). *The Customs Union Issue*. 1st Edition, London: Stevens & Sons Ltd.

Yıldırım, E. & Dura, C. (2007). Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28, 141-177.